

מורת רוח וקורת רוח

וַיְהִי עֲשׂוֹ בֶן אֲרֻבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי הַחֲתִי וְאֶת בְּשֵׁמֶת בַּת אֵילָן הַחֲתִי: וַתְּהִינן מֵרַת רֹחַ לַיִצְחָק וּלְרַבֵּקָה: (בראשית כו לד-לה).¹

וְהִיא מֵרַת נֶפֶשׁ וַתִּתְפַּלֵּל עַל ה' וּבָכָה תְּבָכָה: (שמואל א א ז).²

מסכת ברכות דף ל עמוד ב – מורת הנפש של חנה לא להלכה³

משנה: אין עומדין להתפלל אלא מתוך כובד ראש. חסידים הראשונים היו שוהין שעה אחת ומתפללין, כדי שיכוונו לבם לאביהם שבשמים. אפילו המלך שואל בשלומו לא ישיבנו, ואפילו נחש כרוך על עקבו לא יפסיק.

גמרא: מנא הני מילי?⁴ אמר רבי אלעזר; דאמר קרא: "והיא מרת נפש." - ממאי? דילמא חנה שאני, דהות מריא לבא טובא!⁵ אלא אמר רבי יוסי ברבי חנינא מהכא: "ואני ברוב חסדך אבוא ביתך אשתחוה אל היכל קדשך ביראתך" (תהלים ה ח). - ממאי, דילמא דוד שאני, דהוה מצער נפשיה ברחמי טובא!⁶ - אלא אמר רבי יהושע בן לוי, מהכא: "הִשְׁתַּחֲוּוּ לְה' בְּהַדְרַת קִדְשׁ" (תהלים כט ב, צו ט), אל תקרי בְּהַדְרַת אלא בְּחֻדְרַת. - ממאי? דילמא לעולם אימא לך, הדרת ממש, כי הא דרב יהודה הוה מציין נפשיה והדר מצלי!⁷ - אלא אמר רב נחמן בר יצחק מהכא: "עבדו את ה' ביראה וגילו ברעדה" (תהלים ב יא).⁸

בראשית רבה סה ד פרשת תולדות – מורת רוח של יצחק תחילה

"ותהיינה מורת רוח ליצחק ולרבקה" - למה ליצחק תחילה? אלא ע"י שהיתה רבקה בת פְּמָרִים, לא היתה מקפדת על טינופת עבודה זרה. וזה, על ידי שהיה בן קדושים, היה מקפיד על טינופת עבודה זרה. לפיכך, ליצחק תחילה. דבר אחר: למה ליצחק תחילה? אלא לפי שהדבר תלוי בה, שנאמר: "ויאמר ה' לה שני גוים בבטןך", לפיכך, ליצחק תחילה. דבר אחר: למה ליצחק תחילה? שדרכה של אשה להיות יושבת בתוך ביתה, ודרכו של איש להיות יוצא לדרך וללמד בינה מבני אדם, וזה, ע"י שכהו בעיניו והוא יושב בתוך הבית, לפיכך ליצחק תחילה. אמר ר' יהושע בן לוי: גרם להורו לסלק ממנו רוח הקודש.⁹

¹ כך מסתיים פרק כו בספר בראשית, משם עובר המקרא לסיפור ברכת יצחק לעשו ויעקב. וכבר העירו רבים וטובים שהפסוקים בסוף פרק כז ובתחילת פרק כח מתחברים היטב לפסוק המסיים את פרק כו, לרצף סיפורי אחד: "וַיְהִי עֲשׂוֹ בֶן אֲרֻבָּעִים שָׁנָה וַיִּקַּח אִשָּׁה אֶת יְהוּדִית בַּת בְּאֵרִי הַחֲתִי וְאֶת בְּשֵׁמֶת בַּת אֵילָן הַחֲתִי: וַתְּהִינן מֵרַת רֹחַ לַיִצְחָק וּלְרַבֵּקָה ... וַתֹּאמֶר רַבֵּקָה אֶל יִצְחָק קַצְתִּי בְחַיִּי מִפְּנֵי בְּנוֹת חַת אִם לִקַּח יַעֲקֹב אִשָּׁה מִבְּנוֹת חַת כְּאֵלֶּה מִבְּנוֹת הָאָרֶץ לָמָּה לִּי חַיִּים: וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיִּצְוֶהוּ וַיֹּאמֶר לוֹ לֹא תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן". כאילו ניתן להוציא את פרק כז כולו (להוציא את פסוק מו האחרון בו) ולקבל רצף סיפורי לכיד (קוהרנט) מדוע גלה יעקב לחרן. לא (רק) בשל מרמת הברכות ומפחד עשו, אלא (גם) משום שנשות עשו היו מורת רוח ליצחק ולרבקה, שלחו אותו אביו ואמו למצוא לו אשה ממשפחתם. בדומה לעבד אברהם שהלך להביא משם את רבקה. וזה מנפלאות המקרא שמספר לנו את אותו מאורע בשתי פנים שונות, כבמעשה בראשית, פרשת המבול, הליכת עשו לאדום, מכירת יוסף ועוד. ראו ספרו של **מרדכי ברויאר פרקי בראשית** בהוצאת תבונות שליד מכללת הרצוג. וכבר קדמו לו פרשני מקרא כרשב"ם ואחרים. אבל אנחנו נלך הפעם בדרך אחרת ונתעכב על הביטוי "מורת רוח" שהיפוכו הוא "קורת רוח" וננסה להעמידם זה מול זה. וכבר אמר קהלת "גם **את זה לעומת זה** עשה האלהים". והוסיף ואמר: "אחוז בזה וגם מזה אל תנח ידך".

² מרת נפש של חנה מזכיר את מורת רוח של רבקה ויצחק, שניהם מהשורש מ"ר. ראו גם "לב יודע מרת נפש" (משלי יד ז). ראו גמרא יומא פג ע"א שעל בסיס פסוק זה במשלי נקבעה הלכה ביום הכיפורים: "חולה אומר צריך, ורופא אומר אינו צריך - שומעין לחולה, מאי טעמא - לב יודע מרת נפש". על מרירות נפשה של חנה כבר הרחבנו בדברינו **תפילת חנה** בראש השנה, כולל שהטיחה דברים כלפי מעלה שכתוב: "ותתפלל על ה'" (ברכות לא ע"ב, ראו דברינו **הטיחו דברים כלפי מעלה** בפרשת שלח לך).

³ לפי שהבאנו את הפסוק על חנה נפתח בדרשה על "מרת נפש".

⁴ מנין לנו שצריך להתפלל מתוך כובד ראש?

⁵ חנה היא מקרה מיוחד משום שהיה לבה מריר מאד בשל עקרותה ואין ללמוד ממנה לכל אדם.

⁶ גם מדוד לא ניתן ללמוד משום שהיה מרבה להצטער ולבקש רחמים. ראו שטיינזלץ: "כדי לכפר על חטא בת שבע".

⁷ גם הצעת רבי יהושע בן לוי נדחית. אין סיבה לשנות את "הדרת קודש" ל"חרדת קודש", שהרי ראינו את רב יהודה שהיה לובש בגדים מהודרים בעומדו לתפילה. (שים לב למשחק המילים בין הדרת בעברית והדר בארמית). וזה קשר יפה לפרשת השבוע על עשו שהיה משרת את אביו בבגדי מלכות: "אמר רבן שמעון בן גמליאל: כל ימי הייתי משמש את אבא, ולא שמשתי אותו אחד ממאה שמש עשו את אביו. אני, בשעה שהייתי משמש את אבא הייתי משמשו בבגדים מלכותיים, ובשעה שהייתי יוצא לדרך הייתי יוצא בבגדים נקיים. אבל עשו, בשעה שהיה משמש את אביו לא היה משמשו אלא בבגדי מלכות, אמר: אין כבודו של אבא להיות משמשו אלא בבגדי מלכות" (בראשית רבה סה טז). ראו דברינו **כיבוד אב של עשו** וכן **בגדי עשו החמודות** בפרשת זו.

⁸ סוף דבר, הגם שדברים רבים וחשובים אנו לומדים מתפילת חנה, את מרירות הנפש שלה אין אנו לוקחים לתפילותינו, אלא: "וגילו ברעדה". יש מורת רוח מתפילה במורת נפש וחנה עצמה מודה: "כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה". נחזור לנושא "מורת רוח וקורת רוח".

⁹ יש לנו קצת מורת רוח ממדרש זה. הפסוק מקדים את מורת רוחו של יצחק למורת רוחה של רבקה והמדרש בונה על כך תילי תילים של דרשות. בדעה הראשונה, הוא פוגם באופיה ורגישותה של רבקה ומזכיר את מוצאה מבית בתואל ולבן. האם כך נכון וראוי

מדרש תנחומא פרשת תולדות סימן ח – למה כהו עיני יצחק

ולמה כהו עיניו של יצחק? ... מפני הכעס שהיה מכעיסו¹⁰ לפי שהשכינה היתה שרויה בביתו של יצחק. עמד עשו ונטל מבנות כנען והיו נשיו מעשנות ומקטרות לעבודה זרה שלהם, ונסתלקה הימנו שכינה מיצחק והיה רואה יצחק ומיצר. אמר הקב"ה: הריני מכה את עיניו שלא יראה ויוסיף צער ... ואם כן, למה לא כהו עיני רבקה? אמר ר' אבון: משל למה הדבר דומה? למי שהיה טעון כלי עצים וכלי חרס. הקיש כלי עצים לכלי עצים לא נשבר. הקיש כלי עצים לכלי חרס נשבר כלי חרס. אף רבקה, לפי שהקיישה לה נשי עשו שנבראו מן העצם כמותה לא הזיקה. אבל יצחק שהיה מן העפר – הזיקוהו, שנאמר: "וייצר ה' אלהים את האדם עפר" (בראשית ב ז) - הזקין מהרה וכהו עיניו.¹¹

רש"י בראשית כו לה – המריה, עצבות, עבודה זרה

מורת רוח - לשון המראת רוח, כמו (דברים ט כד) ממרים הייתם.¹² כל מעשיהן היו לעצבון.¹³ ליצחק ולרבקה - שהיו עובדות עבודה זרה.¹⁴

רש"י מלכים ב פרק יד כו – עם ישראל בימי ירבעם השני

מורה מאד - מיצר מאד קונטריאייש בלעז,¹⁵ כמו אשר ימרה את פך, ממרים הייתם, ותהיין מרת רוח (בראשית כו לה) ויש פותרים מורה מאד ירוד מאד לשון ירה בים.¹⁶

אבן עזרא כו לה פרשת תולדות – מלשון מרירות

מורת רוח - כל אחת מהן.¹⁷ ויש אומרים מלשון סורר ומורה (דברים כא יח). ועל דעתי שהוא מגזרת "מרה כלענה" (משלי ה ד), כטעם מרירות נפש.¹⁸ וכן כתוב: "כי רעות בנות כנען" (בראשית כח, ח). ונכתבה זו הפרשה שישמרו בני ישראל מבנות כנען.¹⁹

לעשות? ניחא שהוא רוצה להדגיש את יצחק כבנש"ק (בנם של קדושים), אבל למה לפגום ברבקה ולהזכיר את עברה ומוצאה שזה בניגוד להלכה (ראו בבא מציעא פרק ד משנה י באיסור הונאת דברים לגר או בעל תשובה). והרי אברהם שלח להביא אשה "מארצי, ממולדתי ומבית אבי" כשהוא מן הסתם יודע מה קורה בבית נחור אחיו. ועוד, שאברהם עצמו היה גר ומעין בעל תשובה (ראו דברינו **דרכו של אברהם לאמונה בבורא עולם** בפרשת לך לך, בפרט השיטה שרק בגיל ארבעים ויותר הכיר אברהם את בוראו). בדעה השנייה נראה שהוא מאשים את רבקה "שהדבר היה תלוי בה" משום שהתבשרה שיש לה שני בנים בבטנה וידעה טיבם והיה לה להקפיד על חינוכם (כך נראה לפרש). הדעה השלישית ברורה עוד פחות, משום שיצחק חדל לצאת לשוק וללמוד בינה מבני האדם, הייתה צריכה רבקה לתפוס את מקומו ולהבין מה קורה בבית? כאמור, יש לנו מורת רוח ואי הבנה של מדרש זה, על שלוש הדעות שמוצגות בו, והבאנו אותו משתי סיבות. האחת, שצריך להתמודד ולנסות להבין גם מדרשים קשים שאולי גורמים לנו למורת רוח. השנייה, שאולי (אלי) מי משואבי המים יריץ לנו פתרוננו למדרש זה.

¹⁰ עשו, בקטע שהשמטנו. סיבות רבות הוצעו במדרש ובפרשנים מדוע כהו עיניו של יצחק לעת זקנתו: "משום דאסתכל בעשו הרשע" (מגילה דף כח עמוד א), בשל קללתו של אבימלך כשאמר לשרה: "הנה הוא לך כסות עינים" (שם), והסיבה הידועה אולי יותר היא משום שראה את השכינה בשעת העקידה ודמעותיהם של מלאכי השרת נשרו לתוך עיניו" (בראשית רבה סה ז). נראה שאפשר לשלב את כל הסיבות ונשאיר לשואבי המים להציע שילוב כזה.

¹¹ מדרש זה מדגיש את האחוה והקרבה הנשית: נשות עשו מול רבקה, וגם את היות האשה חזקה מן האיש, שכן היא נבראה מהעצם (מהצלע), בעוד שהוא נברא מהאדמה – מן העפר ומשול כחרס הנשבר. האם זה שבח לרבקה, שהגם שאהבה יותר את יעקב, הייתה יותר סובלנית לנשות עשו? אבל סוף סוף גם בעיני רבקה היו נשות עשו למורת רוח ונראה שצריך להזכיר לשני המדרשים הראשונים שהבאנו, שרבקה היא זו שפונה ליצחק ואומרת: "קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות הארץ למה לי חיים" (בראשית סוף פרק כז). יצחק הרי כבר עיוור "והוא יושב בתוך ביתו" (בראשית רבה סה ז).

¹² היינו, מרת רוח מלשון מרי או המריה, שורש מר"ה או מר"י, כמו "בן סורר ומורה", וקרוב למורד. כך מפרש גם רס"ג: "מורת רוח - ממרות רצון יצחק ורבקה". וכך גם ברשב"ם להלן שמביא את הפסוק באיכה: "כי מרה מריתי".

¹³ כאן נוטה רש"י לפירוש אחר, שמרת רוח הוא מלשון למר"ר, להכעיס, להעציב. בדרך זו הולך גם רד"ק כשהוא מפרש: "מרת רוח - מכעיסות וממירות רוחו במעשיהן הרעים, וגם בעסק הבית היו עושות הפך רצונם להכעיסם. מרת רוח שרשו מרה מענין מרו ועצבו את רוח קדשו (ישעיה ס"ג) שהוא גם כן ענין מרירות והכעסה. ויהיה מרת פועלת כמו חולת אהבה (ש"ה ב') ופירש כל אחת ואחת היתה מורה רוחו; ובא הספור הזה להודיע פחזותו של עשו בקחתו נשים שהיו מכעיסות את אביו ואמו ולא קהה בהן ולא הוציאם מבית אביו".

¹⁴ כאן רש"י בדרך המדרש, אבל בלי ההבחנה לעיל בין יצחק ורבקה. אולי גם רש"י לא אהב את פחיתות היחס של המדרש לרבקה.

¹⁵ להלן ברשב"ם, הערה 22.

¹⁶ כך מפרש רש"י את הפסוק במלכים ב יד כו המסביר מדוע עזר הקב"ה למלכות ירבעם בן יואש הגם שחטא: "כי ראה ה' את עני ישראֵל מרה מאד ואָפֶס עצור ואָפֶס עֶזֶב וְאֵין עֶזֶר לְיִשְׂרָאֵל". גם כאן מחזיק רש"י בפירוש הכפול של מורת מלשון מרי או הכעסה, אבל מוסיף פירוש שלישי: "מלשון ירה בים", שהוא נראה משורש ירה - נזרק.

¹⁷ כל אחת מנשות עשו. לכן כתוב "מורת רוח" בלשון יחיד, ולא "מורות רוח" או "מרירות רוח" או "מורות רוח" בלשון רבים.

¹⁸ כמו רש"י בפירושו השני וכמו רד"ק. כל אלה מחזקים את החיבור שעשינו בפתח דברינו בין "מרת רוח" ו"מרת נפש". ופרשנים אחרים (רשב"ם, רד"ק) גם מקשרים את מרת רוח ומרת נפש עם הפסוק במשלי יד: "לב יודע מרת נפשו".

¹⁹ אחרי כל הפירושים הדקדוקיים מציין אבן עזרא שכבר כאן, בספר בראשית, בבחינת מעשה אבות סימן לבנים, מוזהרים בני ישראל מחיתון עם בנות כנען. נכתבה הפרשה לדורות.

רשב"ם על הפסוק – מלשון ממרה

ותהיינה מורת רוח - לפי שעתידי לומר: "אם לוקח יעקב אשה מבנות כנען כאלה"²⁰, לכך הוצרך לפרש תחילה.²¹ מורת רוח. כמו מן עוֹשָׂה לזכר, יאמר עוֹשָׂה דברו לנקבה. וכשהוא דבוק יאמר עוֹשָׂה, כן יאמר מן מורה לשון ממרה מן ימרה את פיך יאמר מורה לנקבה וכשהוא דבוק יאמר מורת רוח, קונטרריאנץ.²²

ספורנו על הפסוק – כסכין וכתער

"ותהיינה מורת רוח". היו לתער וסכין מקצר רוח חיי יצחק ורבקה. ולשון מורת כמו: "ומורה לא יעלה על ראשו" (שופטים יג ה).²³

רבי בחיי בן אשר על הפסוק – דגש על המילה "רוח"

"ותהיינן מורת רוח ליצחק ולרבקה". החפץ והדעת קרא בלשוננו "רוח", מלשון רז"ל: "שיכול להלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד" (ספרי פנחס קמ). והכתוב יאמר באלו, כי כל אחת היתה מסרבת הרוח ליצחק ולרבקה, כלומר שהיתה מכעסת אותם ועושה כל מה שעושה כנגד דעתם.²⁴

מסכת אבות פרק ד משנה יז – קורת רוח לא בעולם הזה

הוא היה אומר:²⁵ יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה, מכל חיי העולם הבא. ויפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא, מכל חיי העולם הזה.²⁶

קהלת רבה פרשה ד סימן ו – בסיס קורת הרוח הוא בעולם הזה

הוא היה אומר: יפה שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה. ויפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא, שהעולם הבא אינו בא אלא מכח העולם הזה.²⁷

ויקרא רבה פרשה ג – נחת (מנחת) רוח

²⁰ דברי רבקה ליצחק בסוף כז פסוק מו: "ותאמר רבקה אל יצחק קצתי בחיי מפני בנות חת אם לקח יעקב אשה מבנות חת פאלה מבנות הארץ למה לי חיים".

²¹ שנשות עשו הן מורת רוח ליעקב ורבקה. פסוק זה הוא בסוף פרק כו! נראה שרשב"ם מנסה במשפט קצר זה להתמודד עם מה שכתבנו בהערה 1 לעיל, על מבנה פרק כז בפרשתנו בין סוף כו לתחילת כח. וכך גם פירוש חזקוני כאן. אבל באמת, למה גלה יעקב לחרן? בגלל הריב עם עשו ופחדה של רבקה: "למה אשכל שניכם ביום אחד", או בגלל שרעות בנות כנען בעיני רבקה ויצחק והם צועדים בדרך שסלל אברהם ושולחים את בנם (לא עבד או שליח) למצוא אשה ממשפחתם שבחרן?

²² מהדורת דוד ראזין לפירוש רשב"ם מבאר ש- contrarianz הוא כמו contrariantes, ובלטינית: contrarius, ובלשון אשכנז widerstrebend, היינו ממאן, מסרב, מתנגד, מסוייג – contrary. וכבר קדם לו רש"י במלכים ב כ"ל.

²³ מההיבט הלשוני, אפשר שגם כאן כבר הקדים רש"י שמשווה לעיל את מורת רוח ל"ירה בים". שניהם משורש יר"ה. אבל הדימוי לתער וסכין שהיו כחותכים בבשרם וברוחם של רבקה ויצחק, שמורה לפירוש זה של ספורנו. ואולי גם בן סורר ומורה איננו רק ממרה או מורד, אלא חותך בבשרם ורוחם של הוריו.

²⁴ פירוש זה נזקק למילה "רוח" שבביטוי מורת רוח. רוח כחפץ ודעת, רוח כרצון, אפילו רוח כמצב רוח בלשון ימינו. נושא זה כבר נזכר בדברי המפרשים: בפירוש רס"ג שקדם לכולם ונחזור לדון בו בהרחבה להלן בהערותינו על מדרש ויקרא רבה, ואזכור דברי הרמב"ם במורה נבוכים על ריבוי המשמעויות של המילה רוח (בעקבות "רוח אלהים מרחפת" של בריאת העולם). ראו גם דברינו **יפקוד ה' איש על העדה** וכן **ונתת מהודך עליו** וכמו כן **אלוהי הרוחות**, כולם **בפרשת פנחס**.

²⁵ "הוא" - זה רבי יעקב, שבמשנה הקודמת אומר: "העולם הזה דומה לפרוזדור בפני העולם הבא התקן עצמך בפרוזדור כדי שתיכנס לטרקלין", וכאן הוא מעריך את העולם הזה לעומת העולם הבא, באור קצת שונה ומשווה (ופרדוקסלי).

²⁶ אנו מנסים להעמיד את "קורת רוח" כנגד "מורת רוח", ברוח העברית של ימינו, אלא ש"מורת רוח" היא לשון המקרא שהתגלגלה ללשון חכמים, פרשנים ועד ימינו; בעוד שקורת רוח היא לשון חכמים. הדקדקנים יאמרו שלא נכון להעמידן זו כנגד זו, אבל לדרשות אין גבולות. האמירה הנ"ל ממסכת אבות בשם ר' יעקב, נשמעת קצת פסימית וכל המרבים לצטט את חציה הראשון בדבר "עדיפות" העולם הזה על העולם הבא, מתעלמים לעתים מהחצי השני שקובע שבעולם הזה אין קורת רוח אמתית. זו שמורה לחיי העולם הבא, שהוא הטרקלין – הוא המטרה הסופית. ראו גם מאמר פסימי אחר בפרקי אבות, לגבי העולם הזה, זה של ר' ינאי: "אין בידינו לא משלות הרשעים ואף לא מייסורי הצדיקים" (אבות ד טו), וראו גם ש"י עגנון, הסיפור "מנוחה", כך אלו ואלו עמוד שי, על הזקן שביקש ממש שיעבש מהקב"ה קצת מנוחה. ואנו נמשיך את דברינו בקורת רוח ולא במורת רוח.

²⁷ התוספת הקטנה של קהלת רבה אולי מתקנת מעט את הפסימיות של פרקי אבות. קורת הרוח של העולם הבא, כל כוחה אינו אלא מכוח התשובה והמעשים הטובים שבעולם הבא. אבל עדיין, אין קורת רוח בעולם הזה. אגב, מעניין שהדרשן בפרקי אבות וגם בציטוט כאן, מזכיר "תשובה ומעשים טובים" ואיננו מצייין לימוד תורה וקיום מצוות.

"ונפש כי תקריב קרבן מנחה לה' " (ויקרא ב א). ר' יצחק פתח: "טוב מלא כף נחת ממלא חפניס עמל ורעות רוח" (קהלת ד ו). טוב מי שהוא שונה שני סדרים ורגיל, ממי ששונה הלכות ואינו רגיל; אלא "ורעות רוח" – רעותו להיקרא בן הלכות.²⁸ ...

א"ר יעקב בר קורנפאי:²⁹ "טוב מלא כף נחת" - זה העולם הבא, "ממלא חפניס עמל" - זה העולם הזה. אלא "ורעות רוח" – רעותם של רשעים לעשות מעשיהם בעולם הזה די להיפרע לעולם הבא, כמו ששינו: "הוא היה אומר: יפה שעה אחת בתשובה ומעשים טובים בעולם הזה מכל חיי העולם הבא ויפה. שעה אחת של קורת רוח בעולם הבא מכל חיי העולם הזה."³⁰ ...³¹

"מרחשת עמוקה מעשיה רוחשין" כיצד? יש בו באדם תורה, יהיה נזהר שלא יבוא לידי עון וחטא. אמר לו הקב"ה: בני, ברוך אתה ותהיה לך קורת רוח בעולם ויטמנו דברי תורה בפיך לעולם.³² אשרי אדם שיש בו דברי תורה ושמורים בידו ויודע להשיב בהן תשובה שלימה במקומה. עליו הכתוב אומר: "מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה" (משלי כ ה). ואומר: "ממעמקים קראתיך ה' " (תהלים קל א). ואומר: "תפילה לעני כי יעטוף" (תהלים קב א).³³ ברוך מי שאמר והיה העולם אמן אמן אמן.³⁴

רש"י בראשית מא ח – חלום ופתרונו בקורת רוח

"ואין פותר אותם לפרעה" - פותרים היו אותם, אבל לא לפרעה, שלא היה קולן נכנס באזניו, ולא היה לו קורת רוח בפתרונם, שהיו אומרים: שבע בנות אתה מוליד, שבע בנות אתה קובר.³⁵

דברים רבה (ליברמן) ואתחנן³⁶ – משה ובני ישראל

²⁸ אנחנו מוסיפים למורת הרוח וקורת הרוח, את הפסוק מקהלת המדבר על נחת ורעות רוח. דרשה זו, על קרבן מנחה (נחת, מנחת), מתארת סדרי לימוד תורה ועדיפותם, ממה יש נחת רוח בלימוד התורה ומה נחשב ל"רעות רוח", כגון שעדיף מי שלומד את סדרי המשנה ("שונה"), גם אם הוא מכיר רק שני סדרים, אבל הם שגורים על פיו ("רגיל"), על פני מי שלומד הלכות פסוקות, גם אם הם מקיפות את הש"ס כולו. וכך הלאה שם בדרגות ורמות שונות של לימוד התורה ושינונה: הלכות, מדות (מדרשי הלכה), משנה, תלמוד. כבר הרחבנו לדון במדרש זה בדברינו [קרבן מנחה לה'](#) בפרשת ויקרא והפעם נתמקד בנושא שלנו.

²⁹ הוא ר' יעקב שראינו במשנה במסכת אבות לעיל (הערה 25). הוא רבי יעקב שהיה מורו של רבי והציל את כבודו של רבן שמעון בן גמליאל, כשרצו ר' מאיר ור' נתן להכשילו בלימוד מסכת עוקצין (הוריות יג ע"ב, ראו דברינו [שועל עקרב שרף וגחלי אש](#)).

³⁰ על בסיס הפסוק בקהלת, מוסיף ר' יעקב לעולם הזה גם את רעות הרוח, לפחות לגבי הרשעים, וכעת יש לנו את קורת הרוח בעולם הבא גם כנגד רעות הרוח בעולם הזה. בכך אנו פותחים נושא נכבד נוסף, מה היא רוח בכלל ומה משמעות 'רעות רוח'. ראו דברי אותו רבי יעקב במדרש בראשית רבה יז א על רוח אלהים המרחפת על פני המים: "אמר רבי יעקב בן קורשאי: מאמר ניתן לרוח בפני עצמה". מוטיב זה מפותח במורה נבוכים לרמב"ם חלק א פרק מ, הן במשמעויות השונות (שיתוף) של המילה רוח. ואם נחזור למדרש ויקרא רבה ה"ל, בדרשות על הדרגות השונות של לימוד תורה, שרק פסקה אחת מהן הבאנו לעיל (הערה 28), שם משתמע שרעות רוח יכולה להיות גם במובן של רצון, כמו שעת רצון, ורעות הוא כמו רעווא בארמית. וכך גם ברמב"ם במורה נבוכים. נחזור לקורת הרוח.

³¹ דלגנו כאן על קטע ארוך ודרשות רבות במדרש שם, סימנים ב-ו, היישר לסימן ז שמגיע סוף סוף לקרבן המנחה בו נפתחה הדרשה וחוזר לקורת הרוח שאנחנו מחפשים, כאן בעולם הזה.

³² באילו עולמות? נראה ששני ה-"עולם" שבמשפט זה הוא העולם הזה בו לומדים תורה ועולמה הפנימי של התורה; ויוכיח גם המשפט "אשרי מי שיועד להשיב", כפי שהדרשה ממשיכה.

³³ כל זה בדרשה על מנחת מרחשת הבלולה בשמן "שמעשיה רוחשים", מול מנחת מחבת, ש"מעשיה קשים". "שאינ שמן אלא תורה ואין שמן אלא מעשים טובים". עוד שם הרבה בשבח לימוד התורה וקורת הרוח מלימוד זה, כאן בעולם הזה: "וכן הוא אומר: לריח שמניך טובים שמן תורק שמך (שיר השירים א ג) - שכרינו שבאנו ללמוד תורתך. שפכת לנו תורה כשמן המורק מכלי לכלי ... על כן עלמות אהבון". נראה שבמדרש זה יש תיקון להיעדרה של התורה במאמר במסכת אבות עליו הערנו בהערה 27 לעיל. בסיום המדרש, בצייטוט הפסוקים: "ממעמקים קראתיך ה' " וכן: "תפילה לעני כי יעטוף", יש חזרה למנחה הבלולה (בלול, יעטוף) – המנחה הכי פשוטה שמביא מי שאין ידו משגת גם מנחת שמן – "אחד המרבה ואחד הממעיט". מנחה פשוטה זו מסמלת את מי שאינו יודע להשיב תשובה בדברי תורה, אבל יודע לשוב בתשובה שלימה לפני המקום בעטיפת העני ודבקות במעשים טובים. גם בו יש קורת רוח. גם הוא רצוי הוא למקום. כמאמר הפייטן: "השומר שבת, הבן עם הבת, לאל יירצו, כמנחה על מחבת".

³⁴ סימות זו של המדרש לקוחה ממדרש אליהו רבה שבמקומות רבים 'נדבק' למדרש ויקרא רבה. ראו מטבע לשון זו גם במסכת גרים פרק א הלכה א שמשיניהם אולי נלקח לסידור התפילה שלנו: "הרוצה להתגייר אין מקבלין אותו מיד, אלא אומרים לו, מה לך להתגייר, והרי אתה רואה את האומה הזאת נמוכה וסגופה מכל האומות ... אם אמר: איני כדאי ליתן צוארי בעול מי שאמר והיה העולם ברוך הוא, מקבלין אותו מיד, ואם לאו נפטר והולך לו". ראו דברינו [קבלת גרים](#) במגילת רות.

³⁵ רש"י זה מבוסס על דברי מדרש בראשית רבה על הפסוק שאומר: "פותרים היו אותו, אלא שלא היה קולן נכנס באזניו", ורש"י הוא שמוסיף את קורת הרוח. פתרון חלום הוא תהליך פסיכולוגי שמונתה מאד ברגישותו של הפותר והבנתו את רוחו של החולם. כבר הארכנו בנושא זה בדברינו [תשמע חלום לפתור אותו](#) בפרשת מקץ ושם הבאנו מבחר מאמרי חז"ל על חלומות ופתרוניהם, כגון: "הכל הולך אחר הפתרון", "כל החלומות הולכים אחר הפה", "כל חלום שהוא סמוך לבוקר מיד הוא בא", "דברי חלומות לא מעלין ולא מורדין", "אין מראין לו לאדם אלא מהרהורי ליבו" ועוד. מאמרים משלימים ואף סותרים. כאן, המבחן הוא שהחולם, זה שבא למצוא פתרון לחלום, מוצא בפתרון קורת רוח. אולי גם 'רעות רוח' במובן החיובי שראינו במדרש ויקרא רבה לעיל.

³⁶ ובמקבילה בתנחומא (בובר) ואתחנן סימן ו

באו ואמרו למשה: הגיעה אותה שעה שתפטר מן העולם. אמר להם: המתינו לי שאברך את ישראל, שלא מצאו ממני קורת רוח כל ימי, מפני אזהרות ותוכחות שהייתי מוכיחן. התחיל לברך כל שבט ושבט בפני עצמו, וכיון שראה שנתקצרה השעה, כללן כולם בברכה אחת.³⁷

דברים רבה (ליברמן) וזאת הברכה³⁸ – קורת רוח למשה במותו

"הן קרבו ימיד למות", אמר משה לפני הקב"ה: ריבונו של עולם, בדבר שקלסתי אותך, שאמרתי: "הן לה' אלהיך השמים ושמי השמים" (דברים י ד), בו קנסת עלי מיתה? א"ל הקב"ה: אף אני אעשה לך נחת רוח: "הנך שוכב עם אבותיך". א"ר אבהו: אין לשון "הנך" אלא קורת רוח, שנאמר: "ושם ינוחו יגיעי כח" (איוב ג יז).³⁹

רות רבה פרשה ב סימן טו – קורת רוח בבית

"אשה בית אישה"⁴⁰, מכאן שאין קורת רוח לאשה אלא בבית בעלה.⁴¹

מסכת גיטין דף מ עמוד א

מי שאמר בשעת מיתתו: פלונית שפחתי אל ישתעבדו בה לאחר מותי, כופין את היורשים וכותבין לה גט שחרור ... מי שאמר בשעת מיתתו: פלונית שפחתי קורת רוח עשתה לי, יעשה לה קורת רוח, כופין את היורשין ועושין לה קורת רוח.⁴²

אליהו רבה (איש שלום) פרשה י

פעם אחת הייתי יושב בבית המדרש הגדול בירושלים לפני חכמים, אמרתי להן: רבותי עפר אני תחת כפות רגליכם,⁴³ אומר לפניכם דבר אחד. אמרו לי, אמור: אמרתי: אבי שבשמים, יהי שמך הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים ותהיה לך קורת רוח מישראל עבדיך בכל מקומות מושבותיהם. שכל הטובות והנחמות שאמרתה להן לישראל עבדיך לא אמרת להן אלא בחכמה בבינה ובדעת ובהשכל.⁴⁴

³⁷ וההמשך שם בתיאור הפיוס בין משה ובני ישראל: "אמר להם לישראל: הרבה ציערתי אתכם על התורה ועל המצות, ועכשיו מחלו לי. אמרו לו: אדונינו רבינו, מחול לך. אף ישראל עמדו עליו ואמרו לו: רבינו משה, הרבה הכעסנוך והרבינו עליך טורח, מחול לנו. אמר להם: מחול לכם". האמנם מצאו בני ישראל ומשה קורת רוח זה מאלו ואלו מזה, רגע לפני מותו של משה? על פי שיר השירים רבה פרשה ד, על הפסוק: "ואַכְחֵד אֶת שְׁלֶשֶׁת הָרְעִים בְּיַרְח אֶחָד", בדרשה המתארת את הסתלקות שלושת הרועים: מרים, אהרון ומשה, התשובה היא שלילית. ראו הדרשה שם: "מת משה נסתלקו שלשתן (הבאר, המן וענני הכבוד) ושוב לא חזרו ... ולא ראו ישראל קורת רוח מן אותה שעה".

³⁸ ובמקבילה בתנחומא (בובר) וזאת הברכה ו

³⁹ אין למשה רבינו, השליח הנאמן שכל כך הרבה הצטער בשביל עם ישראל, נחת רוח או קורת רוח, אלא בעולם האמת, שם "ינוחו כל יגיעי כח". על פטירת משה ותחנוניו להיכנס לארץ ולחיות עוד קצת, כבר כתבו רבים וטובים, מאמרים וגם ספרים. אף אנחנו שלחנו ידינו בו בדברינו **מדרש פטירת משה** בפרשת וזאת הברכה. ובאשר לפסוק באיוב: "שם ינוחו יגיעי כח", ראו בדומה מדרש ילקוט שמעוני איוב רמז תתצה: "ומפני מה נגזרה מיתה על הצדיקים? אלא כל זמן שהצדיקים חיים נלחמים עם יצרם וכיון שהם מתים הם נינוחו, שנאמר: ושם ינוחו יגיעי כח". לפיכך, מי שלקח פסוק זה ושם אותו על השבת, למשל בפיוט "יום שבתון אין לשכוח", עשה מעשה גדול. יגיעי כח של ששת ימי המעשה ינוחו בשבת וימצאו בה נחת רוח וקורת רוח – "מעין עולם הבא".

⁴⁰ דברי נעמי לכלותיה המלוות אותה בדרכה חזרה ליהודה: "יתן ה' לכם ומצאן מנוחה אשה בית אישה ותשק להן ותשאנה קולן ותבכינה" (רות א ט).

⁴¹ ראו דברי הגמרא במסכת יבמות סג ע"ב: "אין אדם מוצא קורת רוח אלא מאשתו ראשונה, שנאמר: יהי מקורך ברוך ושמה מאשת נעורייך". אבל כאן מדובר בזיווג שני. נעמי מבהירה לכלותיה שקורת רוח אמתית יש לאשה כשיש לה בן זוג, גם שני, וכאשר היא מקיימת בית משלה ולא נלווית לאם בעלה הראשון. ואולי יש הבדל בין גבר לאשה שלא עמדנו על טיבו. עכ"פ, ראו ברכתו של רבן גמליאל לבתו שזה עתה נישאה ויוצאת מביתו לבית בעלה: "שלא תהא לך חזרה לכאן" (בראשית רבה כו א). ובדרשה שלנו, קורת רוח אמתית היא כאשר יש לאדם קורות בית איתנים וחזקים.

⁴² ואם קורת הרוח שלה היא שתשתחרר ותצא לחופשי, כופים על היורשים לשחררה לחופשי. נראה שמדובר באדם שכל ימיו שָׁרְתָה אותו שפחה / משרתת במסירות. על ערש מותו הוא מכיר בטובה ובקורת הרוח שהיו לו ממנה כל אותם שנים, וברגע של אמת הוא מבקש לגרום לה קורת רוח בחזרה, ולתת לה את האפשרות להחליט אם היא רוצה להמשיך לעבוד בבית היורשים או לצאת לחופשי, לחיים חדשים. במקרה הראשון, האדם מצווה במפורש שישחררה, אך במקרה השני הוא מביע את קורת הרוח שהייתה לו ממנה כל אותם שנים ומשאיר לה להחליט מה קורת הרוח שהיא תבקש כעת. ראו בדומה הביטוי בגמרא כתובות מ ע"ב: "בעבד שיש לו לרבו קורת רוח הימנו". מעניין איזו קורת רוח יכול אדם זקן בימינו, על ערש מיתתו, לצוות לעובדת הזרה שסעדה אותו כל אותם שנים.

⁴³ ביטוי של בקשה לדבר.

⁴⁴ מדרשי **אליהו רבה** ו**אליהו זוטא** (סדר אליהו) מרבים להשתמש במטבע הלשון 'קורת רוח', וכבר ראינו זאת בסיומת של ויקרא רבה לעיל שהוא בעצם מדרש הלכות מאליהו רבה. ראו גם אליהו רבה (איש שלום) פרשה א: "ואחר כך ברא את האדם והביאו לעולם, ולא בראו אלא על מנת שיעבדנו בלב שלם, ולמצוא קורת רוח ממנו ומתולדותיו הבאות אחריו עד סוף כל הדורות". וכמו כן באליהו רבה (איש שלום) פרשה ג: "כל היודע להוכיח ומוכיח את הרבים הרי זה עושה קורת רוח לפני מי שאמר והיה העולם". ועל התרומה למשכן, אליהו רבה (איש שלום) פרשה יז: "וכשעשו לי רצוני אבותיכם במדבר ומצאתי בהן קורת רוח, מה נאמר בהן: ויבואו כל איש אשר נשאו לבו וכל אשר נדבה רוחו אותו (שמות לה כא)". ועוד רבים כאלה במדרשי סדר אליהו. נחתום איפוא בברכה

שבת שלום, מחלקי המים

המשולבת: יהי רצון שנזכה לעשות קורת רוח למי שאמר והיה העולם ושתהיה למי שאמר והיה העולם קורת רוח מאיתנו, כאן בעולם הזה שברא כרצונו. ושתהיה לנו קורת רוח איש מרעהו.